

Endre László Varga

Ochotnicy węgierscy w Wojsku Polskim w latach 1919-1920

Niepodległość i Pamięć 17/2 (32), 75-83

2010

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Endre László Varga

Zalaegerszeg, Węgry

Ochotnicy węgierscy w Wojsku Polskim w latach 1919–1920

Specjalne miejsce wśród stosunków węgiersko-polskich 1920 roku zajmuje temat dotyczący niezbadany: ochotników węgierskich w Wojsku Polskim w latach 1919-1920¹. Omówienie udziału pojedynczych ochotników Węgrów w wojnach polskich w latach 1918-1921 zaczynam od płk. Ferdynanda Smazsenki², później zwanego Taróczy, oficera CK Armii, następnie – węgierskiego królewskiego wojska, zwanego od 1920 roku Honvédség.

Taróczy, będąc zatępcą kierownika Ekspozytury Węgierskiego Archiwum Wojskowego w Wiedniu, po powstaniu Węgierskiej Republiki Rad 21 marca 1919 r., zgłosił się do Wojska Polskiego (nie został przyjęty z nieznanego powodu). W I wojnie światowej walczył m. in. w Galicji. W 1916 roku był urzędnikiem wojskowym w CK Wojskowym Generalnym Gubernatorstwie (*K. u. K. Militär Generalgouvernement*) Austro-Węgierskiej strefy okupacyjnej (*K. u. K. Okkupationsgebiet*) z siedzibą w Lublinie. Może stąd jego przywiązanie do Polski lub Polaków? Powodem mogła być także obawa o możliwość połączenia węgierskiej i bolszewickiej Armii Czerwonej, któremu chciał zapobiec własnymi skromnymi siłami. Brakuje dokumentów wskazujących na jakąkolwiek odpowiedź ze strony oficjalnych czynników polskich. Jego dokumenty archiwalne, odnoszące się do służby w węgierskim królewskim wojsku, nie wskazują na służbę w Wojsku Polskim.

Dokumenty archiwalne oraz prasa występująca w języku węgierskim i polskim, powstałe w okresie 1918-1939 dostarczają nam nieraz – z powodu dziś już nieistniejących źródeł – niezastąpionych informacji na temat udziału ochotników Węgrów w wojnach polskich w latach 1919-1921.

W piśmie posła RP w Budapeszcie Stanisława Łepkowskiego z dn. 10 sierpnia 1932 r. do ówczesnego prezesa Związków Legionistów Polskich Stanisława Działosza w Warszawie jest pytanie: *Czy jest możliwe połączyć w węgierskim oddziale Związku byłych legionistów*

-
- 1 Niniejsze opracowanie jest wynikiem początkowych prac nad tematem, które w zależności od otrzymanego stypendium naukowego, mogą być kontynuowane w przyszłości w archiwach polskich i węgierskich oraz w bibliotekach.
  - 2 Gen. dyw. **Nándor Taróczy** (1873-1972) oficer CK Armii oraz (po 1918 r.) wojska węgierskiego. Emerytowany od 1928 r. W czasie wojny polsko-bolszewickiej przyczynił się do urzeczywistnienia transportu materiału wojennego, pochodzącego z Austrii i Francji, poprzez terytorium węgierskie do Polski. Zob. *Transport amunicji do Polski przez Węgry podczas wojny polsko-bolszewickiej 1920 r. Relacja gen. dyw. Nándora Taróczego*, wstęp i oprac. Endre László Varga i in. [w:] „Przegląd Historyczno-Wojskowy” nr 2 2007, s. 183-194.

wraz z byłą ochotnikami Armii Polskiej 1918-1920 r. Tych ostatnich jest na Węgrzech spora ilość, a część ich służy dotąd w armii węgierskiej i zajmuje stanowisko na ogół wybitniejsze od nielicznych autentycznych byłych legionistów³.

17 sierpnia 1932 r. „Magyarság” (Budapeszt) podał: Po I wojnie światowej wiele młodych ponownie przyłączyło się do legionów znajdujących się przy granicy polsko-czeskiej oraz walczyło bohatersko z Rosjanami pod Warszawą⁴.

„Gazette de Hongrie” (Budapeszt) z 10 listopada 1934 r. podała: Porucznik Miklós Hunyadi⁵ brał udział w Bitwie Warszawskiej. Za wykazane męstwo został przedstawiony do odznaczenia Virtuti Militari⁶. W bitwie pod Warszawą uczestniczyli: późniejszy kanonik archidiecezji Eger Károly Subik⁷, kpt. SG Benke⁸, radca ministerialny Vaszko⁹, rotmistrz Kálmán Rátz¹⁰, płk Jenő Issekutz¹¹. Na froncie czesko-polskim poległ kuzyn redaktora „Új Magyarság” Istvána Milotay’a¹². Jest on jedynym poległym Węgrem, którego nazwisko znamy. W wojnach polskich w latach 1919-1921 tysiące młodych Węgrów poległo, większość z nich walczyła w pułku Strzelców Podhalańskich¹³.

Autor artykułu, który ukazał się w tygodniku „Szabadság” (Budapeszt) podaje w numerze z dn 9 czerwca 1935 r.: *W czasie tych walk mieszała się mowa Węgrów z mową walczących Polaków. Przy granicy polsko-czeskiej było ich paruset. Ich oficerami byli: Imre Galocsik, János Oleksák, Kálmán Wiesz, Ágost Stepán, László Szopkó itd.*¹⁴ *Wśród poległych Węgrów wymieniam barona pplk Artura Boula*¹⁵, *któremu Polacy wzniesli nad jego grobem piękny pomnik*¹⁶.

Walczący na polskiej ziemi musieli zostać zdemobilizowani po zakończeniu wojny polsko-bolszewickiej z 1921 roku. W czasie drogi powrotnej na Węgry¹⁷ kilku zostało aresztowanych przez Czechów na przyłączonym przez nich byłym terytorium węgierskim (tj. na

3 Archiwum Akt Nowych w Warszawie, Zespół Ministerstwa Spraw Zagranicznych, Poselstwo RP w Budapeszcie sygn. 112 (Dalej AAN MSZ).

4 „Magyarság”, z 17.08.1932 r.

5 Nie udało się ustalić jego tożsamości.

6 Ibidem, oraz potwierdzi to gazeta „Ujság” z dn. 20 października 1934 r., ponadto „Pesti Napló” nr z dn. 21 października 1934 r. W latach trzydziestych XX wieku był bezrobotnym urzędnikiem.

7 **Károly Subik** (1888-1954) ksiądz polowy w latach 1915-1917. Sekretarz arcybiskupa w Eger 1920 r., od 1929 r. kanonik. Po 1945 r. przebywał na emigracji w Austrii, tam zmarł. *Magyar Katolikus Lexikon*, Budapest, t. XII, 1997, s. 381 oraz P. Kiss: *Hatszáznygyen Eger múltjából 1944-ig* (604 zyciorysów z przeszłości z Eger do 1944 roku), Eger 2007.

8 Benke oficer SG. Nie udało się ustalić jego tożsamości.

9 **Emil Vaszko** pracownik urzędu premiera, referent ds. spraw rusińskich. Nie brał udziału w Bitwie Warszawskiej, przebywał wówczas w Krakowie.

10 Rtm. Kálmán Rátz, do 1920 oficer zawodowy.

11 Płk Issekutz Jenő, nie udało się ustalić jego tożsamości.

12 Béla Bevilaqua Borsody, *Du sang hongrois, des munitions hongroises en terre polonaise en 1919-1922*. In: „Gazette de Hongrie” 10 X 1934.

13 Ibidem.

14 Wyżej wymienieni (za wyjątkiem Stepana) to byli legionieści węgierscy Legionów Polskich w czasie I wojny światowej.

15 Płk baron **Artur Boul** (1874-1920), z pochodzenia Szwajcar, ur. w Josephstadt w Czechach, syn austriackiego gen. Konstantego barona Boula. W czasie służby w CK Armii był przydzielony przez dłuższy czas do węgierskiej dywizji kawalerii i stąd wywodzi się zainteresowanie jego osobą przez społeczeństwo węgierskie, jako swym byłym oficerem. W 1920 roku dowódca 9 dwizjonu art. konnej WP. W dniu 12 grudnia 1920 r. został ranny pod Krasnogórką. Zmarł w szpitalu polowym w Korcu 15 listopada 1920 r. AAN, MSZ, Poselstwo RP w Budapeszcie, sygn. 97. Pismo szefa Wojskowego Biura Historycznego płk. dypl. Bronisława Rakowskiego do Departamentu Politycznego MSZ P III w Warszawie 23 VII 1936 r., nr pisma 27643/VI/36.

16 „Szabadság”, z 9 czerwca 1935 r.

17 Przedmiotem oskarżenia mógłaby być zdrada stanu wyłącznie w tym wypadku, gdy oskarżeni byli obywatelami Czechosłowacji. W innym razie, sąd nie miał prawa stawiać w stan oskarżenia o zdradę stanu obywateli innego państwa.

Słowacji i Rusi Podkarpackiej). Zostali postawieni przed sądem wojskowym, jako oskarżeni o zdradę stanu. Po długim areście wojskowym sąd w Koszycach skazał na karę śmierci przez powieszenie Lajosa Levendę i Antala Obsutha. Trzynastu z nich, w tym: Sándora Lescsáka, Károlya Godzszinszky'ego, Ferencza Pechára, Mártona Dzureka, Rudolfa Bergera, Endre Kozseni-Kolozsváry'ego skazano na kary od dwóch do piętnastu lat więzienia. Uratowała ich akcja wymiany jeńców wojennych rządu węgierskiego.

„Szabadság” (Budapeszt) z dn. 3 maja 1936 r. podaje, że chłopcy węgierscy po 1918 r. brali udział w walkach z Ukraińcami i Rosjanami.

„Néplap” (Budapeszt) w nr z dn. 20 maja 1936 informuje nas, że [Jan Leliwa] *Bobula*, *bracia Galocsikowie* oraz [rotmistrz] *Kálmán Rátz zorganizowali i kierowali grupy [ochotników] na granicę polsko-czeską*.

„Warszawski Przegląd Polsko-Węgierski”¹⁸ w nr 2 z 1936 r. oświadcza: [...] *Wódz naczelny nie wykorzystywał kawalerii węgierskiej, ale i tak setki Węgrów złożyło daninę krwi dla Polski. Wielu żołnierzy węgierskich z pułkownikiem Boulem*¹⁹ *na czele walczyło w szeregach polskich i wielu poległo w obronie Rzeczypospolitej na polu chwały*.

W „Szabadság” w nr z dn. 6 sierpnia 1936 r. czytamy: w czasie wojny polsko-bolszewickiej *János Oleksák, Kálmán Wiess, bracia Bobulowie, bracia Galocsikowie, Agoston Stépán, Kálmán Rátz mobilizowali małą armię na granicy polsko-czeskiej*.

„Néplap” w nr z dn. 2 listopada 1937 r. pisze: *15 sierpnia 1920 roku bitwie warszawskiej w armii Marszałka [Piłsudskiego] walczyło kilkuset Węgrów. [...] Natomiast polskie organy prasowe wspominają również tych kilku bohaterów węgierskich, którzy bili się wraz z braćskimi armiami polskimi i wywalczyli ostateczne zwycięstwo*.

W „Nemzeti Ujság” z 5 lutego 1938 r. znajduje się informacja: [...] *Po I wojnie światowej – jak to powszechnie wiadomo – w wojnie polsko-ukraińskiej oraz polsko-rosyjskiej wielu węgierskich żołnierzy uczestniczyło w walkach, które Polska stoczyła w pierwszej połowie 1919 roku o granice i ich utrzymanie w rejonie Lwowa, Halicza, Stanisławowa oraz Białego-stoku i Pińska, a później w roku 1920 w pochodzie Piłsudskiego na Kijów*.

W latach 1945–1990 w publicystyce i nauce węgierskiej²⁰ pisano – o ile cenzura przepuściła cokolwiek na temat pomocy udzielonej Polsce ze strony Węgier w latach 1918–1920 – w sensie tylko i wyłącznie negatywnym, ironicznie, podżegająco, oczerniając wydarzenia, znieśławieniem owych postaci, odpowiadając wymogom walki klasowej. Niemniej jednak nieraz i takie „dzieła” zawierały bardzo ważną informację. Tak to jest w tym wypadku. Z powodu braku źródeł archiwalnych poniższa informacja jest bardzo ważna.

[...] *Podżeganie przeciwradzieckie, powołanie do życia Komitetu Antybolszewickiego*²¹ *doprowadziło do tego, że węgierska klika oficerska – w której według dziesiętszych danych przewodnią rolę miał Gömbös*²² *– w roku 1920 wysłała oddziały w wojnę rosyjsko-polską Piłsudskiego*.

Brygada węgierska znajdowała się w pobliżu Garwolina i węgiersko-polska klika feudalna robiła tak duży hałas na jej cześć, że gen. Weygand oświadczył: „sprawie Ententy szkodzi

18 Był organem Towarzystwa Polsko-Węgierskiego im. Stefana Batorego. Wychodził w Warszawie w latach 1935–1939.

19 Zob. przypis nr 14.

20 Wyjątek stanowi książka Endre Kovacs'a pt. *Magyar-lengyel kapcsolatok a két világháború között* (Stosunki węgiersko-polskie między dwiema wojnami światowymi), Budapeszt 1971, która pomimo zdań o charakterze ideologii marksistowskiej, odpowiada kryteriom naukowym.

21 Antybolszewista Comité (ABC) – zgrupowanie węgierskich polityków pravicowych w Wiedniu w czasie Republiki Rad 1919 r. Po jej upadku działała na Węgrzech.

22 **Gömbös Gyula** (1886–1936) oficer SG CK Armii, w wojsku węgierskim do 1920 r. W latach 1929–1936 minister Honwedów i premier (1932–1936).

udział węgierskich oddziałów ... itd.” Tuchaczewski 17 lipca 1920 roku pomiędzy Bzurą a Mozyrzem rozgromił te drużyny, które po polskiej przewadze sił w sierpniu pomaszerowały na Węgry [...]”²³.

Pewna grupa ochotników węgierskich miała przyjechać z Węgier do Polski transportem przez Rumunię²⁴.

Według rozporządzeń Naczelnego Dowództwa Wojska Polskiego z grudnia 1919 roku chętnie widziano zgłoszenia oficerów obcego państwa do WP w następujących rodzajach broni: artylerii, inżynierii, czołgów i marynarki wojennej, a także w służbie zdrowia oraz wszystkich techniczno-fachowych instytucjach i zakładach wojskowych, jak np. służba geograficzna, chemiczna itp. Kontrakt przyjęcia miał być podpisany w Warszawie w IV Departamencie Ministerstwa Spraw Wojskowych²⁵. W wypadku lekarzy węgierskich istniał warunek znajomości języka polskiego oraz posiadania specjalizacji chorób zakaźnych i/lub chirurgii²⁶.

Rozporządzenie wydane przez Sztab Generalny WP w listopadzie 1919 roku wstrzymało pobór ochotników obcych państw. Liczba żołnierzy powołanych w kraju odpowiadała kontyngentowi, brakowało umundurowania. W stosunku do Węgier dodano, że od nich *wpłynąłby element niepewny, pomijając już trudności i koszty podróży*²⁷. Nie wiadomo skąd to uprzedzenie w stosunku do Węgrów. Węgierscy legionieści służący w Legionach Polskich w czasie I wojny światowej, cieszyli się dobrą opinią przełożonych. Obawa o postawę ochotników, mających zgłaszać się teraz do WP mogła pochodzić stąd, że po wyzwoleniu Galicji Wschodniej przez CK Armię w 1915 roku, pewna część żołnierzy węgierskich zachowała się nieodpowiednio w stosunku do ludności polskiej²⁸. Ale byli to żołnierze wojsk Austro-Węgierskich, a nie ochotnicy legionieści.

W roku 1919 do Wojska Polskiego zgłaszało się czterech pilotów węgierskich, a w 1920 roku – jeden. Podania o przyjęcie, napisane do ministra lub Ministerstwa Spraw Wojskowych w Warszawie, skierowane zostały na rękę attaché Wojskowego Państwa Polskiego rotm. Alfreda Wielopolskiego w Budapeszcie.

Podanie sierżanta pilota Mihály’a Horváth’a (ur. 13 listopada 1897 r.), który służył wówczas czynnie w Armii Węgierskiej w Budapeszcie, zostało napisane przed 17 lutego 1919 r., sierżanta pilota Istvana Sido z Budapesztu – w dniu 30 listopada 1919 r., Sandora Kassy pilota z Dunakeszi – 13 grudnia 1919 r., Gézy Mustosa pilota z Szombathely – 30 grudnia 1919 r., natomiast Ferenc Czigány (ur. w 1897 r. w Budatétény) sierżant pilot, prosił o przyjęcie do WP w styczniu 1920 roku.

23 Lukács János, Magyar-orosz kapesolatok 1914 óta, Budapest 1945, s. 16-17. (Stosunki węgiersko-rosyjskie od 1914 roku). W trakcie przyszłych badań należy zweryfikować powyższą informację. Dotychczas nie rozporządzamy faktami ani przeczącymi ani potwierdzającymi autentyczność faktów podanych przez autora.

24 Według depeszy mjr. O. Górki, attaché wojskowego przy Poselstwie RP w Bukareszcie do NDWP, z dn. 10 września 1920 r. Rumunia wyraziła zgodę na transport ochotników węgierskich przez jej terytorium. Nie było wiadomo: kiedy i jaką drogą mają przyjechać oraz ilu ich będzie. AAN MSZ Gabinet Ministra sygn. 221. Możliwe, że wzmiankowana grupa, która w sierpniu 1920 r. pomaszerowała na Węgry i transport węgierskich ochotników przez Rumunię to ta sama grupa, ale jest możliwe, że chodzi o odrębne grupy.

25 Centralne Archiwum Wojskowe w Warszawie (dalej CAW), I. 303. 4. Oddz. II SG attaché wojskowy RP w Budapeszcie. sygn. 7164. NDWP SG do wszystkich attachés wojskowych z dn. 29 grudnia 1919. Nr pisma Ew/I. Nr 20219/II.

26 Ibidem, Oddz. II NDWP do attaché wojskowego RP w Budapeszcie z dn. 1 II 1920. Nr pisma Ew/4 Nr 21429 II-I.

27 Ibidem, odręczna notatka bez numeracji, wśród pism z listopada 1919 r.

28 To mogło być następstwem pewnych nieprzemyślanych decyzji wydanych przez kierownictwo CK Armii. Zamiast cieszyć się z wyparcia Rosjan z Galicji, sądy wojenne bezpodstawnie oskarżając aresztowanych o współpracę z rosyjskimi władzami okupacyjnymi, wydały cały szereg wyroków śmierci.

Attaché wojskowy RP przesłał je 15 stycznia do Departamentu IV Ministerstwa Spraw Wojskowych w Warszawie, skąd otrzymał odpowiedź w dniu 2 marca 1920 r. Inspektor Wojsk Lotniczych odrzucił ich próśby, pisząc: *Mamy dość swoich lotników, którzy nie latają, gdyż nie mają maszyn, to też przyjąć lotników węgierskich nie mogę*²⁹. Treść listu inspektora, bez żadnej obowiązującej w Wojsku Polskim formy uprzejmości, w tym samym odrzucającym tonie została zakomunikowana pilotom węgierskim przez attaché wojskowego w Budapeszcie.

József Payor, mieszkaniec Budapesztu, były rezerwowy oficer CK Armii, w liście napisanym 17 czerwca 1920 r. do attaché wojskowego RP zapytał go w imieniu swoim i towarzyszy broni, czy może zgłosić się do Wojska Polskiego, celem podjęcia walki przeciwko armii bolszewickiej? Po upływie około trzech tygodni, 9 lipca 1920 r. otrzymał odpowiedź, że według rozporządzenia Ministerstwa Spraw Wojskowych do WP mogą zgłosić się tylko obywatele polscy³⁰.

Gábor Muntyán (ur. 5 lipca 1900 r. w Budapeszcie) zamieszkały tamże, były legionista³¹, sekcyjny, skończył 4 klasy gimnazjalne. Prosił o przyjęcie go do Wojska Polskiego w listopadzie 1919 roku³². Brak dalszych dokumentów o nim.

László Erdős w czynnej służbie Armii Węgierskiej – w 1934 roku kapitan – brał udział w wojnach polskich w latach 1919-1922³³.

Oficer István Esztel (ur. 4 marca 1895 r. w Szepesófalu – dziś Spiska Stara Wieś w Republice Słowackiej) – nadporucznik armii węgierskiej, następnie przymusowo wcielony do Gwardii Czerwonej Węgierskiej Republiki Rad. Zdezerterował 30 kwietnia 1919 roku. Wpadł w niewolę czeską, a po ucieczce z niej celowo podążał w kierunku Polski. W Cieszynie zgłosił się do 6 Dywizji Piechoty Wojska Polskiego. Otrzymał przydział do biura informacji w Bielsku. Został następnie przeniesiony do 3 pułku strzelców, brał równocześnie udział w pracach Komitetu Plebiscytowego Spisko-Orawskiego. Od czerwca 1920 roku do końca wojny przeciwko bolszewikom walczył w szeregach 11 pp. 8 czerwca 1922 r. awansował na kapitana. Zgłosił się do lotnictwa i 13 sierpnia 1922 r. skierowano go do Oficerskiej Szkoły Obserwatorów i Strzelców Lotniczych w Toruniu. Ukończył ją z wynikiem dodatnim, po czym został przydzielony do 6 eskadry wywiadowczej 2 pułku lotniczego w Krakowie. Zginął śmiercią lotnika 20 lipca 1923 roku w majątku Węglin pod Lublinem. Został pochowany na cmentarzu wojskowym w Lublinie. Cieszył się opinią wzorowego i sumiennego oficera³⁴.

Lekarz dr Béla Szentiványi w styczniu 1920 r. prosił o przyjęcie do WP lub do jakiegokolwiek szpitala cywilnego w Polsce³⁵. Brak dalszych dokumentów na jego temat.

29 CAW, I. 303. 4. Oddz. II. SG attaché wojskowy RP w Budapeszcie. Sygn. 7164. Ministerstwo Spraw Wojskowych, Inspektor Wojsk Lotniczych do attaché wojskowego RP w Budapeszcie z dn. 2 marca 1920 r. nr pisma 252/III/20/1074 R. Poufne! Oryginał.

30 Według rozporządzenia Rady Obrony Państwa z dn. 19 lipca 1919 r. cudzoziemcy mogli zgłosić się do Armii Ochotniczej. Sprawę regulował tekst rozporządzenia ukazującego się w Monitorze Polskim 1 lipca 1920 r. nr 148.

31 Wstąpił do 7 kompanii 2 pp Legionów 10 września 1914 r. Służył do rozbicia Legionów w lutym 1918 r. Został internowany na Węgrzech, następnie wcielony do 71 pp. CAW, 303.4. Oddz. II SG Attaché RP w Budapeszcie sygn. 7164.

32 Ibidem list Gábora Muntyána z dn. 24 grudnia 1919 r. do attaché wojskowego RP w Budapeszcie rotm. A. Wielopolskiego w sprawie przyjęcia go do WP. Kopia. W chwili złożenia podania o przyjęcie służył w Armii Węgierskiej (z powodu braku środków finansowych).

33 „Gazette de Hongrie” 10 listopada 193 r. Artykuł Béli Bevilacqua-Borsody pt. *Du sang hongrois, des munitions hongroises en terre polonaise en 1919-1922*.

34 *Ku czci poległych lotników. Księga pamiątkowa*. Praca zbiorowa pod red. M Romeyki, Warszawa 1933, s. 329 oraz Remigiusz Kasprzycki, *Agenci na polskich lotniskach*. [w:] „Skrzydła Polska” 1/2008.

35 CAW, 303.4. Oddz. II. SG attaché wojskowy RP w Budapeszcie sygn. 7164. Pismo attaché wojskowego do IV Dep. Ministerstwa Spraw Wojskowych z dn. 21 stycznia 1920.

Gábor Moses w lutym 1920 roku znajdował się w czynnej służbie w baterii zapasowej 10 p. art. polowej WP w Łodzi³⁶. Brak dalszych dokumentów na jego temat.

W lipcu 1920 roku Samuel Papp Mayer, były oficer CK Armii, prosił o przyjęcie do WP³⁷. Brak dalszych dokumentów na jego temat.

Michał Lipcsey-Steiner, ur. 8 kwietnia 1897 w Léva³⁸, posiada piękną kartę służbową w Legionach, a następnie w Wojsku Polskim. Wstąpił do Legionów Polskich mając 17 lat, 14 sierpnia 1914 roku. Po odzyskaniu niepodległości przez Polskę wybrał ją na drugą ojczyznę, wstąpił do Wojska Polskiego i brał udział w walkach o jej granicę.

Jesienią 1933 roku został oddelegowany do Budapesztu, celem przeprowadzenia spisu legionistów-ochotników Węgrów. Gotowy spis przekazał Oddziałowi II Szt. Gen.³⁹ W marcu 1935 roku⁴⁰ brał udział w uroczystościach odsłonięcia pomnika Legionów Polskich (Legionu Polskiego walczącego o wolność Węgier podczas Wiosny Ludów w latach 1848-1949 i Legionów Polskich I wojny światowej) w Budapeszcie (Népliget). W sierpniu 1937 roku został oddelegowany do Budapesztu na święto legionowe przez marszałka Śmigłego-Rydza, gdzie reprezentował Wojsko Polskie⁴¹. Wygłosił przemówienia i przekazał byłym legionistom-kolegom⁴² i towarzyszom broni Krzyże Legionowe⁴³.

We wrześniu 1939 r. mjr Lipcsey-Steiner wraz z licznymi oddziałami Wojska Polskiego przybył na Węgry. Został internowany. Jego znajomość języka węgierskiego została wykorzystana w nielegalnej ewakuacji internowanych polskich wojskowych z Węgier do Francji. Z tego powodu w 1940 roku został aresztowany. Nikogo nie wydał. Uznał, że jest piłsudczykiem⁴⁴. W czasie dochodzenia dostał się do Szpitala Garnizonowego nr 10 w Budapeszcie (choroba serca)⁴⁵. Stąd 21 września 1940 r. uciekł i w liście nadanym 3 dni później zawiadomił o tym fakcie szefa 21 oddziału Ministerstwa Honwedów (tj. Obrony Narodowej) płk. Baló⁴⁶. Przyjechał do Paryża, skąd polskie władze wojskowe z powrotem odesłały go na Węgry, mówiąc, że tam będzie przydatny. Później, za nielegalną działalność konspiracyjną został aresztowany po raz drugi w Budapeszcie i osadzony w obozie karnym, mieszczącym się na zamku w Siklós. Brak dalszych danych na jego temat.

W czasie kariery wojskowej poświęcił się także pracy pisarskiej. Przełożył w 1933 r. pracę marszałka Józefa Piłsudskiego *Rok 1920*⁴⁷ dla jednego z wydawnictw węgierskich, która ukaza-

36 Ibidem. Jego ojciec prosi o udzielenie urlopu dla syna. Attaché wojskowy RP w Budapeszcie do NDWP SG Oddz. II z dn. 28 lutego 1920.

37 Ibidem, attaché wojskowy RP w Budapeszcie do Dep. IV Ministerstwa Spraw Wojskowych z dn. 21 VII 1920.

38 Dziś Levice w Republice Słowackiej.

39 AAN MSZ Pos. RP w Budapeszcie sygn. 112. Pismo sekretarza generalnego Związku Legionistów Polskich mgr. E. Henisza do Ministerstwa SZ z dn. 5 września 1934 r. Poufne! Odpis, nr pisma L. Dz. 1744/34. Wykazu spisów legionistów Węgrów dotychczas nie odnaleziono.

40 Pomnik odsłonięto 24 marca 1935 r. Mjr Lipcsey-Steiner także przemawiał. [w:] „Pesti Hírlap” 27 marca 1935, oraz zob. raport posła RP w Budapeszcie z dn. 7 kwietnia 1935 r., nr 337/W/15. AAN MSZ Pos. RP w Budapeszcie sygn. 97. Podteczka „Pomnik Legionów” 337/W/4. Maszynopis, oryginał.

41 Pismo charge d'affaires a. i. Poselstwa RP w Budapeszcie Kazimierza Mycielskiego do ministra Spraw Wojskowych gen. Vilmosa Ródera z dn. 4 sierpnia 1937 r. Nr 351b/W/10, kopia. AAN MSZ Pos. RP w Budapeszcie sygn. 112.

42 Ibidem, pismo charge d'affaires a. i. Kazimierza Mycielskiego do gabinetu ministra Spraw Wojskowych w Warszawie z dn. 13 VIII 1937. Nr pisma 351-b/W/11. Odpis!

43 37 legionistów otrzymało wówczas Krzyż Legionowy. In: „Pester Lloyd” 10 sierpnia 1937 r.

44 Powyższe podają za Istvanem Lagzi, *Droga żołnierza polskiego przez węgierską granicę w latach 1939-1941*, Poznań 1987 r., s. 176-179.

45 Ibidem, István Lagzi, s. 176-178 oraz 205-206.

46 Idem, s. 206-207.

47 W węgierskim brzmieniu: 1920. *Válasz M. Tuhaczewski, A visztulai hadjárat című hadtörténelmi tanulmányára*. Fordította Lipcsey-Steiner Mihály Budapest 1934.

ła się rok później i cieszyła się wielkim zainteresowaniem historyków i czytelników. W następnym roku wydał własną pracę w języku węgierskim *Wielki Marszałek Polski Józef Piłsudski* oraz przełożył kolejne dzieło marszałka Piłsudskiego *Moje pierwsze boje*. W 1935 roku ukazała się książka, napisana wspólnie z kpt. Erdős László pt. *József Piłsudski*⁴⁸. W tym i następnym roku wygłosił na Węgrzech szereg odczytów na temat czynów i życia pierwszego marszałka Polski. Kolejna jego własna praca pt. *Marszałek Rydz-Śmigły* została wydrukowana na Węgrzech w 1937 roku. W tym samym roku wygłosił cykl odczytów na jego temat.

Przed wybuchem wojny pracował nad książką poświęconą Legionom Polskim I wojny światowej i udziałem w nich legionistów ochotników-Węgrów. Wielka szkoda, że z powodu wybuchu II wojny światowej książka nie doczekała się wydania, a gotowe jej części nie wiadomo czy gdzieś się zachowały. Zapewne miał on wówczas w posiadaniu sporządzony przez siebie spis nazwisk węgierskich i inne dokumenty, którymi współczesny historyk nie rozporządza⁴⁹.

Drugi Węgier, porucznik, który również wybrał Polskę na drugą ojczyznę, nazywał się Rudolf Klemens. Zgłosił się do WP w styczniu 1919 roku, służył w nim aż do końca II wojny światowej. Posiada niemniej piękną kartę służbową, jak mjr Lipcsey-Steiner.

Urodził się 11 czerwca 1899 r. w zachodnich Węgrzech, w województwie Vas, w miejscowości Felsőlővő (od 1920 Oberschützen-Burgenland w Republice Austriackiej). Po ukończeniu gimnazjum w Budapeszcie odbył wojenną służbę (od września 1916 roku). Jako porucznik rezerwy (*Leutnant in der Reserve*) ukończył służbę w grudniu 1918 roku.

Nie wiadomo z jakiej przyczyny zgłosił się do Wojska Polskiego. W styczniu 1919 r. został przyjęty do I batalionu I pułku strzelców podhalańskich w Nowym Sączu i brał udział w walkach na froncie polsko-ukraińskim do czerwca 1919 roku. Następnie został oddelegowany do Straży Granicznej w Stanisławowie, Kołomyży i Śniatynie. W 1920 roku w Husiatynie uczestniczył w rozbrojeniu resztek oddziałów gen. Bredowa oraz w wyprawie kijowskiej. Został ranny pod Browarami na przyczółku Kijowa. Po leczeniu powrócił do swojego pułku i jako dowódca I kompanii uczestniczył w ofensywie zapoczątkowanej nad Wieprzem. Znajdował się w pochodzie WP za bolszewikami i we wrześniu walczył pod Grodnem, gdzie został ponownie ranny.

W maju 1922 roku awansował na porucznika i został przeniesiony do 3 pułku Strzelców Podhalańskich w Bielsku. W styczniu 1928 roku otrzymał kolejny stopień, kapitana. Służył wówczas w 6 dywizjonie żandarmerii we Lwowie. Pod koniec lat trzydziestych znalazł się w oddziale żandarmerii w Katowicach. W kampanii wrześniowej udało mu się uniknąć niewoli niemieckiej i sowieckiej. Przedostał się do Francji i Wielkiej Brytanii, gdzie służył w 3 szwadronie żandarmerii I Dywizji Pancernych, a następnie w stopniu majora był szefem żandarmerii w I Korpusie Polskich Sił Zbrojnych, stacjonującym w Szkocji. W październiku 1946 r. wrócił do Polski. W Łodzi został zatrzymany przez Urząd Bezpieczeństwa Publicznego. Był żonaty. Dalszego jego losu nie znamy. Zmarł w Domu Starców w Opolu w 1986 roku⁵⁰. Został odznaczony: Orderem *Virtuti Militari* V klasy (nr 1881), Krzyżem Walecznych, Medalem Pamiątkowym za Wojnę 1918-1921, Medalem Dziesięciolecia Odzyskanej Niepodległości, Odznaką Honorową „Przyczółek Kijów”, Pamiątkowym Medalem 10-lecia Niepodległości⁵¹.

48 Lipcsey Steiner Mihály, Erdős László, *Piłsudski József*, wydał Magyar Mickiewicz Társaság (Węgierskie Towarzystwo im. A Mickiewicza), Budapeszt 1935 r., s. 63.

49 Zob. szerzej: Jacek Woyno, *Węgrzy w Legionach Polskich*, www.caw.wp.mil/biuletyn/b19/b19_2.pdf.

50 Informacja pochodząca od krakowskiego historyka Jerzego Gizy.

51 Zob. życiorys i dane służbowe mjr. Rudolfa Klemensa, szerzej: Jerzy Giza, *Szaddeccy kawalerowie Virtuti Militari 1918-1920*, Kraków 1999 r., s. 93-94.

Artysta malarz, porucznik Zoltán Palugyai⁵² w latach 1920-1921 walczył w legionie polsko-słowacko-węgierskim. Dzięki ogłoszonej przez władzę czechosłowacką amnestii, mógł powrócić do domu (zamieszkał w północnej Słowacji). W 1935 roku z powodu inwigilacji jego osoby przez policję czechosłowacką, wysłał pocztą do Konsulatu RP w Bratysławie pisemne podanie o przyznanie mu Krzyża Niepodległości.

Następny węgierski oficer-ochotnik Wojska Polskiego to hrabia rotmistrz⁵³ Antal Pál József Gobert Somssich. Zgłosił się do WP wiosną 1919 r., po ukonstytuowaniu Węgierskiej Republiki Rad. Jego motywacja nie jest znana. W czasie I wojny światowej jako kapitan huzarów CK Armii, w latach 1915-1917, służył w Kreiskommando w Włosciowej⁵⁴, jako referent ds. rolnictwa i podlegał CK Wojskowemu Generalnemu Gubernatorstwie w Lublinie (*K.u.k. Militärgeneralgouvernement*). W jednym ze źródeł czytamy, że w 1919 roku uciekał ze swej ojczyzny⁵⁵ – w drugim, że wstąpił do Wojska Polskiego⁵⁶.

Hrabia Somssich mógł uważać, że powinien wziąć udział w walce zbrojnej na głównym teatrze bolszewickiej ekspansji na Europę środkowo-wschodnią i zachodnią, który stanowił terytorium Rzeczypospolitej ze swoimi nieustabilizowanymi granicami. W czasie służby w Wojsku Polskim, na zlecenie Ministerstwa Spraw Wojskowych w Warszawie, na początku sierpnia 1920 r. wyruszył w drogę na Węgry. Zamierzał zakupić konie dla Polski⁵⁷. Przywiózł ze sobą list gen. Sosnkowskiego dla Ministerstwa Spraw Wojskowych w Budapeszcie. Węgierskie Ministerstwo SZ popierało jego misję. Nie wiadomo czy zakończyła się ona sukcesem.

Służąc w 10 pułku ułanów⁵⁸ uczestniczył w zwycięskiej kampanii przeciwko bolszewikom⁵⁹. W randze podpułkownika WP, w 1923 roku, był już w stanie spoczynku⁶⁰. Skończył służbę i powrócił na Węgry. Prowadził własne gospodarstwo w Somogy w Ormándpuszta⁶¹. W latach 1931-1936, startując z programem bezpartyjnym, został wybrany na deputowanego do Izby Niższej (*Képviselőház*) parlamentu węgierskiego, zwyciężając kandydata partii rządowej. Po zakończeniu kadencji deputowanego dalej kierował gospodarstwem swego majątku. Odegrał wybitną rolę w życiu swojego województwa⁶².

52 Ponieważ, według jego wiadomości, jego koledzy legionowi na Węgrzech zostali odznaczeni przez władze polskie, on również prosił o to. Zob. jego list do Konsulatu Polskiego w Bratysławie z dn. 4 lipca 1935 r. Przekład na język polski. AAN MSZ, Pos. RP w Budapeszcie sygn. 112. Zob. także raport wicekonsula RP Zbigniewa Jakubskiego, 6 lipca 1935 r. Ibidem.

53 Hr. **Antal Pál József Gobert Somssich** (1884-1958). Dane rodu Somssichów zob. w pracy Józsefa Jánosa Gudenusa (zestawienie i red.), *A magyarországi főnemesség XX századi genealógiája*, (Genealogia arystokracji węgierskiej XX wieku), t. 3, Budapest 1998, Béli Kempelena, *Magyar főrangú családok*, Budapest 1931 (Węgierskie rodziny arystokracji). Co do stopni wojskowych zob. [w:] Lengyel László és Vidor Gyula (red.) *Magyar Országgyűlési Almanach 1931-1936* (Almanach Węgierskiego Zgromadzenia Narodowego 1931-1936), Budapest 1931 r., s. 278, podany jest ppłk WP. Dalej Almanach, op. cit.

54 Kriegsarchiv, Wiedeń Belohnungsantrag 36005 Anton Graf Somssich de Saárd. Włoszczowa – dziś miasto powiatowe w województwie świętokrzyskim.

55 Litván György (wybór) *Károlyi Mihály levelezése* (Korespondencja Michała Károlyi'ego), Budapest 1978, t. I. S. 217, s. 776. Dalej KML.

56 Almanach, op. cit. s. 287, KML, op.cit., s. 776.

57 Magyar Országos Levéltár, Külügyminisztérium, Politikai osztály, res.pol. (Węgierskie Archiwum Krajowe w Budapeszcie, Ministerstwo Spraw Zagranicznych, Departament Polityczny, res.pol.). Dalej MOL K 64 kúm res. pol-1929-17/7-1323/1920.

58 Po wojnie polsko-bolszewickiej pułk stacjonował w Białymstoku.

59 KML, op. cit., s. 776, Almanach, op. cit., s. 278.

60 Rocznik starszeństwa oficerów zawodowych rok 1922 r., s. 194, oraz KML op. cit., s. 776.

61 Almanach, op. cit., s. 278.

62 KML, op. cit., s. 776.

Hrabia Somssich, wraz z innymi, został wysiedlony do bliżej nieznannej miejscowości⁶³. Ponieważ jego żona zmarła w posiadłości Ormandpuszta w 1949⁶⁴ r., uniknęła tułaczego życia wysiedleńców, uwłaczającego godności człowieka, którego doświadczyli jej mąż i wielu innych. Hrabia zmarł w 1958 roku, w wyniku nieszczęśliwego wypadku. Jego ślepy koń kopnął go w głowę. W wyniku odniesionych ran, 10 listopada 1958 roku, mając lat 78, zmarł w szpitalu pobliskiej Nagykanizsy (czytaj Nadjkaniży). Został pochowany w grobie żony na cmentarzu w Ormandpuszty⁶⁵.

Ostatni na liście uczestników, których znamy z imienia i nazwiska, to Emanuel Korompay. Urodził się w Budapeszcie w 1890 roku. Z zawodu był nauczycielem (łaciny i greki). W czasie I wojny światowej walczył w Galicji. Poślubił Mieczysławę Grabarz, tłumaczkę pracującą w twierdzy przemyskiej. W 1919 roku osiedlił się w Polsce, wstąpił do Wojska Polskiego, został obywatelem II Rzeczypospolitej. Uczestniczył w wojnach polskich w latach 1919-1921. W roku 1929 został zwolniony z wojska i przeniesiony do rezerwy jako kapitan. Pracował dalej jako lektor języka węgierskiego na Uniwersytecie Warszawskim. W 1936 roku wydał słownik węgiersko-polski i polsko-węgierski. W roku 1939 został wzięty do niewoli przez Armię Czerwoną. Rozstrzelano go w obozie w Charkowie. Poświęcono mu dwie tablice pamiątkowe. Jedną wmurowano w 1992 roku w ścianę domu, stojącego na miejscu jego zamieszkania w Warszawie. Drugą odsłonięto w roku 2002 na budynku, w którym niedługo mieściła się Katedra Filologii Węgierskiej Uniwersytetu Warszawskiego⁶⁶.

63 Jego brata Gyulę – ur.1876 – dożywotniego członka Izby Wyższej węgierskiego parlamentu wysiedlono do Jászdózsa (województwo Szolnok), gdzie w 1953 r. zmarł. Gudenus, op.cit., s. 340.

64 Gudenus, op. cit., s. 333. Podaje nazwę miejscowości jako Ormand, prawidłowo jest Ormandpuszta.

65 Dziś Ormandpuszta, wraz z Kiskomárom i Komárom, stanowi jedną miejscowość – Zalamomár.

66 Szerzej zob. István Kovács: A barátság anatómiája. Második könyv (Anatomia przyjaźni. Księga druga), Budapest 2008, s. 33-35.